

Problemàtiques i reflexions sobre els Centres d'Interpretació de l'Art Rupestre de l'Arc Mediterrani de la Península Ibèrica

RESUM

En els últims vint anys, s'ha produït un dels fenòmens més rellevants en l'àmbit de la divulgació del Patrimoni Cultural: l'obertura dels anomenats Centres d'Interpretació per tota la geografia hispana. En realitat, qualsevol element que se'ns ocorri (natural, etnogràfic, artístic, etc.) és susceptible de ser interpretat i, per això, de comptar amb un espai museístic d'aquest tipus. No obstant això, la manca d'una planificació de les necessitats i dels recursos que aquests centres requereixen per al seu funcionament, ha esdevingut un autèntic maldecap per a les administracions públiques.

Com exemple particular es presenta la situació en què es troba el Centre d'Interpretació de l'Art Rupestre de Moratalla (Murcia). Una problemàtica molt similar a la d'altres centres dedicats a l'art rupestre de Catalunya i la resta de l'Arc Mediterrani de la Península Ibèrica, declarat Patrimoni Mundial per la UNESCO.

RESUMEN

En los últimos veinte años, se ha producido uno de los fenómenos más relevantes en el ámbito de la divulgación del Patrimonio Cultural: la apertura de los llamados Centros de Interpretación por toda la geografía hispana. En realidad, cualquier elemento que se nos ocurra (natural, etnográfico, artístico, etc.) es susceptible de ser interpretado y, por ello, de contar con un espacio museístico de este tipo. Sin embargo, la falta de una planificación de las necesidades y de los recursos que estos centros requieren para su funcionamiento, se ha convertido en un auténtico quebradero de cabeza para las administraciones públicas.

Como ejemplo particular se presenta la situación en que se encuentra el Centro de Interpretación del Arte Rupestre de Moratalla (Murcia). Una problemática muy similar a la de otros centros dedicados al arte rupestre de Catalunya y el resto del Arco Mediterráneo de la Península Ibérica, declarado Patrimonio Mundial por la UNESCO.

ABSTRACT

In the last twenty years has been one of the most significant phenomena in the field of dissemination of cultural heritage: the opening of so-called interpretation centers throughout the Spanish geography. Actually, anything that comes to mind [natural, ethnographic, artistic, etc.] is likely to be interpreted and, therefore, to have a museum of this kind. However, the lack of planning needs and the resources that these centers require to operate, to become a real headache for the government.

As more particular example shows the status of the Interpretation Centre of Rock Art of Moratalla (Murcia), which shows a problem very similar to other centers dedicated to the rock art of the Mediterranean Basin the Iberian Peninsula, declared World Heritage by the UNESCO.

Paraules clau: Art Rupestre, Centre d'Interpretació, Moratalla (Múrcia)

Problemàtiques i reflexions sobre els Centres d'Interpretació de l'Art Rupestre de l'Arc Mediterrani de la Península Ibèrica

Miguel Ángel Mateo Saura¹

Doctor en Prehistòria i Arqueologia

*Plantejament del tema**

Al marge d'aquelles instal·lacions orientades a la posada en valor del patrimoni natural i cultural d'una determinada comarca, podem trobar centres d'interpretació monogràfics dedicats a temes tan concrets i variats com l'espeleologia, els rius, l'aigua, l'agricultura, els monestirs, la transhumància, el formatge, els voltors, etc., en un llistat que podria fer-se inacabable (Figura 1).

Figura 1. Centro de Interpretación del Quebrantahuesos (Benia de Onís, Asturias).

Considerat en l'àmbit general, la proliferació d'aquests centres d'interpretació s'ha arribat a qualificar d'autèntica pandèmia (Serantes, 2014). Les raons que ho expliquen són variades: l'exigència d'una societat que vol gaudir del Patrimoni; l'existència de suport econòmic per a la seva creació, procedent en molts casos de programes europeus de desenvolupament, dels ajuntaments, del ministeri corresponent, fundacions, etc., així com d'un producte atractiu que, a priori, consta d'una senzilla instal·lació, i també per la manca d'una normativa que reguli aquests centres, tot això, ha vingut a favorir la seva generalització des de la segona meitat dels anys noranta i gran part de la dècada següent.

D'entrada, hauríem d'admetre que la creació d'aquestes instal·lacions no hauria de ser una cosa negativa, però hem de reconèixer que la realitat ens presenta més casos dels desitjables, i per factors molt diversos, aquests espais han acabat per esdevenir un autèntic maldecap per les administracions públiques. Entre aquests factors en podríem destacar dos: una absoluta falta de planificació dels recursos, així com les necessitats que aquests centres requereixen per al seu correcte funcionament i, en segon lloc, no menys important, una concepció errònia del què s'entén per interpretació.

Hi ha una dada que ens sembla molt significativa i tremendament reveladora: l'any 2010, moment encara àlgid del «fenomen interpretatiu», hi havia a Espanya 338 centres dedicats a la interpretació d'alguna manifestació del Patrimoni Cultural. El recompte efectuat tot just un any després va revelar que 85 d'aquests espais, és a dir, més del 25%, havien tancat les portes, essent les causes fonamentals la seva escassa rendibilitat cultural i la insostenible càrrega econòmica que suposava llur manteniment (Martín i Mateos, 2003; Martín, 2011).

De terrible podríem catalogar la dada coneguda a la llista (del correu intern) de l'Associació per a la Interpretació del Patrimoni del mes d'octubre del 2006 en el qual s'anunciava que hi havia projectats 154 nous centres d'interpretació, sent Castella-Lleó i Castella-la Manxa les principals comunitats promotores amb 34 i 31, respectivament, i on cal incloure el centre del Cogul (Lleida, Catalunya). Hem de tenir en compte que el recompte del 2010 no atenia a aquests altres casos de centres projectats i en eterna fase de construcció que, en aquells dies, encara no havien arribat a obrir. No hi ha dubte que una correcta planificació, amb la racionalització dels recursos, amb una mínima previsió de futur i una objectiva organització, hauria evitat situacions com aquestes (Estévez, 2006).

L'obertura d'un centre d'interpretació implica un estudi previ de les seves necessitats, tant de personal en els àmbits administratius i de gestió, com de despesa i manteniment. Però també ha de comptar amb una dotació pressupostària mínima que permeti el desenvolupament d'aquelles tasques que contribueixen a garantir els fins proposats amb la seva creació. És a dir, la consecució d'uns objectius clars és el que veritablement dóna sentit a aquests centres d'interpretació. Són aquestes qüestions, les que ens resulten tan evidents, les que, segons sembla en molts casos, no s'han tingut presents o no han estat objecte d'una detinguda i suficient reflexió. Fa la impressió que s'ha actuat «de qualsevol manera».

L'altre punt feble, al parer nostre, es refereix al mateix concepte d'interpretació. En la majoria de les ocasions aquest concepte es tracta com una cosa passiva, de tal manera que s'accepta que la simple obertura del centre i el material expositiu són elements més que suficients per

aconseguir, per si mateixos, la interpretació del contingut. En aquests casos, podríem dir que aquestes instal·lacions es conceben com un fi en si mateixes; i aquí recau l'error principal. Els centres d'interpretació tenen ple sentit quan s'erigeixen com un mitjà per aquesta finalitat, però no quan es conceben com un fi en si mateixos.

Com qualsevol centre d'interpretació d'art rupestre, i en el nostre cas el de Moratalla (Múrcia), considerem que ha de ser el vehicle que acosti l'art prehistòric a la societat, impulsant i afavorint que els visitants, lluny d'adoptar una actitud passiva, puguin accedir personalment als conjunts rupestres. El centre ha de ser una entitat viva des d'on es desenvolupi un ampli ventall d'activitats que facilitin aquesta interpretació. Els centres han de provocar un procés de reflexió entre el públic, que els acosti, durant el seu temps d'oci, a gaudir del coneixement d'aquest Patrimoni, doncs l'últim que desitgen és produir una experiència avorrida i frustrant.

És evident que tant els coneixements com els aprenentatges han de ser el resultat d'una vivència gratificant: de la connexió entre els sabers i les emocions. És molt positiu que el discurs gràfic sigui atractiu, però no ho és menys que activitats variades, com ara tallers didàctics, cursos, conferències, visites guiades, exposicions, congressos i, sobretot, la visita als conjunts rupestres, són accions que han de formar part de l'essència del centre (Serantes, 2014).

Aquestes reflexions que hem efectuat, de cap manera voldríem que s'entenguessin com una postura negativa envers els centres d'interpretació, malgrat l'evident sobredimensió que hagi pogut arribar. Tot al contrari, la justifiquem perquè som dels convençuts de l'important paper que aquests espais poden, i han d'arribar a exercir en l'àmbit de la divulgació, la investigació i la conservació de l'art prehistòric, així com a convertir-se en espais per conscienciar del seu valor com a bé patrimonial de primer ordre. Però és requisit indispensable una correcta planificació prèvia en tots els seus àmbits. Altrament, la seva condemna al fracàs està del tot assegurada (Rey, 2012).

Alguns exemples paradigmàtics

A partir de la declaració de l'Art Rupestre de l'Arc Mediterrani el 1998 com a Patrimoni Mundial per part de la UNESCO, s'han projectat molts centres, tot i que la casuística que ens podem trobar és tan àmplia que les circumstàncies de cada un d'ells són d'allò més variades. Cal dir que són molt pocs els que gaudeixen d'una situació normal de funcionament, ajustat als fins que els justifiquen com a centres d'interpretació. Una majoria, però, roman en eterna fase d'execució, d'altres no gaudeixen d'unes condicions conseqüents amb la finalitat que persegueixen, o han estat víctimes de la improvisació.

Són clars els exemples d'aquells projectes eternitzats dedicats a les pintures rupestres, citem a Catalunya el cas de la Roca dels Moros del Cogul, un dels conjunts més emblemàtics de Catalunya i de l'art rupestre de l'Arc Mediterrani de la Península Ibèrica, projectat a l'any 2005, i que semblava tenir assegurada la seva inauguració el 2007. En el 2011 les obres estaven estancades i encara que en 2012 semblava que el centre quedaria finalitzat, l'edifici, el dia d'avui, segueix buit, sense subministrament elèctric i sense contingut² (Figura 2). Aquest cas il·lustra molt bé el de molts altres que es troben en la mateixa situació (Viñas, *et al.* 2012). Afegim aquí, un parell de casos:

Centre d'Interpretació de la Roca dels Moros, indicador del conjunt rupestre i pintura de cérvola (El Cogul) (Fotos R. Viñas i A. Rubio).

un és el del Centre d'Interpretació d'Almadenes, a Cieza (Múrcia), que un any després de la seva inauguració oficial es va tancar al públic, amb les instal·lacions abandonades, circumstància de la qual s'ha fet ressò la premsa regional (Figura 3) (Caballero 2016); o el cas del que estava

Figura 3. Centro de Interpretación de Los Almadenes (Cieza, Múrcia) (Foto C. Caballero).

crídat a ser el Museu Regional Paleontològic i de l'Evolució Humana de la Regió de Múrcia, que continua amb les obres estancades, mal dissenyades, i tot això després d'haver invertit en el projecte vuit milions d'euros i sense que hi hagi la sintonia necessària entre la Conselleria de Cultura de la Comunitat Autònoma i el mateix Ajuntament de Torre Pacheco³.

En altres situacions, la càrrega financera, fonamentalment, que suposa mantenir obert un centre porta a situacions menys curioses. Serveixi de model al Centre d'Interpretació de la Pintura Rupestre de Cabeza del Buey (Badajoz) que en la seva pròpia pàgina *web* fixa com a horari d'obertura, únicament, «els segons dissabtes de cada mes. La resta dels dies se n'ha de concertar la visita»⁴. Realitzar una determinada inversió en la creació d'un centre d'interpretació perquè al final estigui a disposició del públic unes poques hores durant un sol dia al mes, ens sembla una justificació molt pobre. A més, ¿com és possible que respongui als fins que formen l'essència d'un centre d'interpretació?

Però si hi ha un cas paradigmàtic, que il·lustra clarament la situació compartida per molts d'aquests centres d'interpretació, promoguts durant la febre «museística» vigent des de finals dels anys noranta i posteriors, és el que té com a protagonista el Centre d'Interpretació d'Art rupestre de Moratalla (Múrcia) (Figura 4). Al maig de l'any 2007⁵ s'inaugurava el Centre i d'aquesta manera, nou anys després de la declaració com a Patrimoni Mundial per la UNESCO, l'únic element reconegut com a tal amb què compta actualment la regió de Múrcia passava a comptar amb un espai expositiu especialitzat. Això esdevenia, sens dubte, la fita més important dels produïts en l'última dècada dins l'àmbit de la divulgació científica i posada en valor de l'art prehistòric de la regió.

Figura 4. Centre d'Interpretació de l'Art Rupestre «Casa de Cristo» (Moratalla, Múrcia), i mòdul temàtic de l'interior del centre sobre «Los modos de vida en la Prehistoria». (Fotos M. A. Mateo Saura).

No obstant això, amb la perspectiva que ens dóna el temps transcorregut, i analitzant el desenvolupament dels esdeveniments succeïts des de llavors, pensem que el centre de Moratalla ha estat víctima dels mals que hem ressenyat en iniciar les nostres reflexions. Ja en 2013, quan va tancar temporalment les portes al públic com a conseqüència dels «ajustos» pressupostaris duts a terme per la Comunitat Autònoma, plantejàvem els nostres dubtes sobre la seva viabilitat tal com estava concebut. Tot just cinc anys van servir per constatar alguns dels dèficits d'origen amb els quals havia nascut⁶ (Figures 5 i 5B).

Claustro del convento mercedario que acoge el centro de arte rupestre, en Moratalla. :: **CARM**

Un patrimonio de la humanidad sin museo

MORATALLA

El centro de arte rupestre cumple seis meses cerrado al público, y sin que Cultura ofrezca una fecha para su reapertura

:: MIGUEL RUBIO

La Región solo cuenta con un bien cultural catalogado como Patrimonio de la Humanidad: el arte rupestre. Pese a su relevancia mundial, el único centro dedicado a la difusión de este legado lleva seis meses cerrado, y la Consejería de Cultura no da una fecha para su reapertura.

La clausura de las instalaciones en la Casa de Cristo de Moratalla, a principios de febrero, provocó un encontronazo entre el Ayuntamien-

to y la Consejería que todavía colee, ya que las conversaciones para buscar una solución están estancadas. «He intentado contactar con ellos para acercar posturas, pero sin éxito», indica el alcalde Antonio García Rodríguez.

El primer edil no duda de que la intención de Cultura sea reabrir el centro de arte rupestre. De hecho, las instalaciones museísticas aparecen en el pliego de condiciones para contratar el servicio de mantenimiento y conservación de la Red Regional de Museos. El plazo de presentación de ofertas concluyó el pasado viernes. La licitación solamente se refiere a cuestiones técnicas, como los equipos de climatización y el sistema eléctrico. Pero también se detalla, por ejemplo, que el horario de las dependencias de la Casa de Cristo será jueves, viernes, domingos y festivos de 11 a 14 horas, y sábados de 12 a 19 horas.

A preguntas de 'La Verdad', la Consejería se limitó a señalar que «no hay novedad» en lo referente a la reapertura. En marzo pasado, el director general de Bienes Culturales, Francisco Giménez, aseguró que confiaba en que las dependencias volverían a estar a disposición de los visitantes «en breve». Ya han pasado casi cuatro meses. Giménez justificó la medida en los ajustes en el presupuesto de la Comunidad.

«Era una carga más»

El alcalde de Moratalla señala que el cierre se decidió de manera «unilateral» por Cultura a principios de año. «La Consejería quiso ceder al Ayuntamiento la gestión del centro pero sin aportar ayuda alguna. Nosotros no podíamos asumir una carga más, dada la actual situación económica. Solo en la seguridad privada del centro, el año pasado se gas-

Figura 5. Diario *La Verdad* (20/09/2013)

Cérvol del conjunt rupestre de la Cañica del Calar II (Moratalla, Múrcia) (Foto M. A. Mateo Saura).

A parer nostre, un primer error, va ser el de plantejar uns objectius massa ambiciosos: ser un referent tècnic per a la investigació, estudi i conservació d'aquest llegat patrimonial; ser un referent social des del qual promoure l'educació i la sensibilització ciutadana; i contribuir a la dinamització turística i socioeconòmica de Moratalla i del conjunt de la Comarca de Nord-oest⁷. No obstant això, i malgrat les bones intencions, des de molt aviat es va trobar a faltar l'existència d'una autèntica programació anual de treball que estigués ben dissenyada i que marqués les pautes del seu funcionament.

És cert que des d'un principi, allà pel 2007, l'esmentat Centre va comptar amb un generós horari d'obertura i amb una plantilla de tres persones per desenvolupar les funcions del Centre. De manera ocasional, s'oferiren alguns tallers didàctics per a escolars i per a públic en general, aquests últims programats al llarg de diversos caps de setmana a l'any, o servir d'escenari per la celebració puntual d'alguna de les «mànigues» del Campionat Europeu de Tir amb Arc i Propulsor Prehistòrics com va succeir l'any 2008 (Matínez Martínez 2009), així com la publicació d'algunes monografies (Medina, *et al.* 2012).⁸

Però més enllà de la impressió, que aquestes activitats poguessin generar, la veritat és que va predominar la improvisació i les activitats dels primers anys es varen anar suprimint (Mateo, 2016)⁹.

Aquest fet es podria explicar per diversos motius, entre els quals en podem destacar dos: d'una banda, l'absència inicial de la figura d'un responsable al capdavant del Centre i, d'una altra, un palpable desinterès per part de l'administració per dotar-lo de recursos, tant de personal com d'equipament, que contribuïssin a assolir els objectius marcats des del seu origen.

El Centre, exemple de molts altres, mai ha comptat amb la figura d'un director o responsable, diguem-ne com vulguem, dotat de la capacitat i la motivació suficients per dissenyar un programa d'actuació coherent, que li atorgués una rica vida com a centre d'interpretació. Molts d'aquests espais, s'han arribat a qualificar «mers sanitaris públics oberts de dilluns a divendres, de 10:00 a 14:00, amb taulell i servei annex d'expedició de fulletons» (Estévez, 2006). Això sí, comptava amb una plantilla de personal, que entenem sobredimensionada tenint en compte les limitades funcions que exercien: obertura i tancament de les instal·lacions i atenció guiada als visitants. Amb tot aquest escenari de fons, era pràcticament impossible que el Centre tingués una llarga vida i, sobretot, que respongués plenament al què un centre d'interpretació ha de ser.

Siguem optimistes, no està tot perdut?

El dia d'avui, el Centre d'Art Rupestre de Moratalla resta tancat, una situació molt similar a la d'altres o que pateixen penúries per tirar endavant, com alguns de Catalunya. Confiem que es tracti d'un tancament temporal i que, ben aviat, torni a obrir les seves portes. Però el més desitjable és que quan això succeeixi s'hagin pogut corregir els errors que l'han portat al tancament en diverses ocasions. S'imposa doncs un procés de reflexió sobre els aspectes fonamentals d'aquests centres, ja que són qüestions que afecten altres espais museístics inaugurats en els últims anys.

Cal definir de manera precisa els objectius d'aquests centres i procurar que siguin realistes i ajustats als recursos. De què serveix establir com a objectiu que un Centre sigui un «referent pel coneixement del patrimoni rupestre, incloent-hi el seu estudi i conservació» si no compta amb personal tècnic encarregat d'aquestes tasques i sense un programa ni pressupost per realitzar-lo? No n'hi ha prou amb escriure-ho en un fulletó o promocionar-lo en una pàgina *web*. En aquest punt cal ser rigorosos. Hem de determinar quins recursos econòmics, de personal i equipament, es disposa per establir els objectius assolibles.

Segons l'experiència desenvolupada en aquests centres, ha de ser el director qui ha de tenir la comanda de redactar el projecte educatiu i les activitats vinculades al bé patrimonial objecte d'interpretació, i també qui ha d'avaluar, periòdicament, el desenvolupament del Pla d'Interpretació (Parkin, 2004).

En funció de totes aquestes qüestions, cal concretar un model de gestió per aquests centres. En aquest punt, les dues opcions que plantejem serien les d'una gestió totalment pública o, si escau, un model de gestió privada. Independentment del tipus adoptat, el funcionament del Centre comporta una sèrie de despeses que cal satisfer si volem garantir el seu maneig. Sobre el primer model, és evident que assolir el 100% de les despeses per part d'un ajuntament petit, com és el cas (Moratalla, Múrcia, o Cogul, Lleida), pot arribar a suposar una càrrega molt notable i insostenible.

De totes maneres, es podrien adoptar algunes mesures que contribuïrien a pal·liar la situació econòmica dels centres: l'entrada no pot ser gratuïta, excepte alguns col·lectius desfavorables o estudiants¹⁰. Ja sabem que la recaptació de diners, per entrades, no cobrirà mai les necessitats que comporta el seu funcionament, però segurament hauria contribuït a costejar el còmput de les despeses. A més, no hem d'oblidar que aquests diners s'haurien ingressat en concepte «entrades», que no té perquè ser l'únic capítol d'ingressos. Es poden realitzar altres activitats molt diverses com la realització de diversos tallers per a escolars i per al públic en general, així com la venda de productes de màrqueting, la venda de publicacions, i les mateixes visites als conjunts rupestres¹¹.

Un altre terreny a explorar, en l'apartat dels ingressos, és el de la signatura de convenis de col·laboració amb altres entitats, públiques o privades, amb les quals els centres poden tenir afinitat o, si s'escau, compartir uns interessos comuns. En aquest àmbit les conselleries de Cultura de les diferents comunitats autònomes haurien de tenir un paper important i actiu. A més, estem parlant d'un bé que és Patrimoni Mundial, i que les competències sobre aquest depenen directament de les administracions autonòmiques. Això obliga a fomentar totes aquelles accions i iniciatives que contribueixin a la investigació, conservació i difusió de l'art rupestre regional o comarcal, i els centres d'interpretació han de ser els vehicles per assolir aquestes fites. En aquest sentit, és segur que en la programació general anual dels centres hi ha espais d'actuació suficients per concretar una estreta cooperació institucional.

Una segona possibilitat pel que fa al model de gestió és cedir el centre a la iniciativa privada. Mitjançant una concessió administrativa municipal, a canvi d'un cànon, l'explotació i prestació de serveis dels centres que estarien a càrrec d'una empresa o una persona externa a l'ajuntament. Aquesta és una opció que caldria delimitar, lògicament, les obligacions de cadascuna de les parts, l'ajuntament hauria de mantenir també en aquest cas la figura del responsable del centre que hauria de ser una persona aliena a l'organisme gestor.¹²

La visita als jaciments ha de ser l'eix central d'actuació. El fet que el centre compti amb activitats variades (tallers, conferències, cursos, exposicions, etc.), fa que les explicacions dels guies resultin altament instructives per als visitants, o que el discurs museogràfic resulti d'allò més didàctic, malgrat tot, res de això substitueix les visites als jaciments amb art rupestre. No oblidem que el centre és un mitjà per a la interpretació i que mai ha de convertir-se, com ja hem assenyalat, en un fi. Un centre d'interpretació serveix per fer valdre el Patrimoni, no a si mateix (Beronatti, *et al.*, 2010).

La visió *in situ* de les manifestacions rupestres permet al visitant experimentar un cúmul de sensacions que mai podrà percebre en un espai tancat i completament artificial com és el d'un centre d'interpretació. Tinguem present que estem parlant d'un bé patrimonial molt peculiar, que es localitza dins d'un paisatge concret, en el qual es barregen sensacions molt variades, així com olors i sons, que se sumen i enriqueixen l'experiència individual que pot despertar el mateix art prehistòric a cada un de nosaltres. Una reproducció fotogràfica, una explicació o un menú interactiu, per molt bons que siguin, mai podran substituir la vivència personal d'estar davant d'una pintura rupestre real en el seu entorn natural. Un marc que en el seu moment va ser especial i que per això va ser escollit com un espai de representació, i que avui dia, diversos

milers d'anys després, segueix tenint aquesta aurèola de singularitat que el converteix en un lloc únic.

Acceptat això com un assumpte irrenunciable, el centre ha de ser el coordinador d'aquestes visites als conjunts. No podem oblidar que estem tractant amb uns indrets particulars, que tenen unes condicions ambientals específiques i que imposen uns requisits per a la visita, fins i tot, durant el trajecte d'accés. Per això, és raonable exigir un control exhaustiu dels que accedeixen als llocs de manera que totes les persones que vulguin recórrer i conèixer *in situ* un conjunt rupestre, o les empreses dedicades al Arqueo-turisme, molt en voga en els últims anys, han de formalitzar la visita a través dels centres.

Com diem en l'encapçalament d'aquest apartat no hi ha res perdut. Una bona planificació, l'establiment d'unes metes realistes i una avaluació dels recursos necessaris, abans, durant i, sobretot, després de la inauguració d'un centre, ens permetrà valorar de forma objectiva la viabilitat d'aquestes instal·lacions museístiques. Inaugurar perquè, a curt termini i en el millor dels casos, es converteixin en «mers receptacles de clients», cosa que està molt lluny de constituir la seva veritable essència, pot arribar a ser contraproduent. En aquests casos, millor no fer res.

Bibliografía

- Beronatti, C., Irían, O., Castelli, L. 2010. «Los centros de interpretación como herramientas de conservación y de desarrollo». *Boletín de Interpretación* 23: 21-26. Disponible en: <http://www.interpretacióndelpatrimonio.com/boletín/index.php/boletín/article/view/253>.
- Caballero, C. 2016. «Dos millones de euros en el olvido. El Centro de Interpretación de Almadenes sigue cerrado y deteriorándose un año después de su estreno». *Diario La Opinión*, 27/05/2016. Disponible en: <http://www.laopiniondemurcia.es/municipios/2016/05/27/millones-euros-olvido/740385.html>
- Estévez, A. L. 2006. «Ponga un Centro de Interpretación en su vida (o en bajada)». *Boletín de Interpretación* 14: 7-8. Disponible en: <http://www.interpretacióndelpatrimonio.com/boletín/index.php/boletín/article/view/194>
- Mateo Saura, M. A. 2016. «Estrategias para la difusión y puesta en valor del arte prehistórico. Actuaciones en Moratalla (2005-2015)». *Cuadernos de Arte Prehistórico*, 1, 38-63, Santiago de Chile.
- Mateo Saura, M. A. 2016. «¿Quieres un regalo envenenado? ¡Toma, un centro de interpretación!» *Orígenes y Raíces*, 9, Murcia, pp. 27-34.
- Martín Piñol, C. 2011. «Los centros de interpretación, un fenómeno de cambio de milenio». *Boletín de Interpretación* 25, pp. 7-8. Disponible en: <http://www.interpretacióndelpatrimonio.com/boletín/index.php/boletín/article/view/271/271>
- Martín Piñol, C. 2011. *Estudio analítico descriptivo de los centros de interpretación patrimonial en España*. Universidad de Barcelona, Barcelona.
- Martín Piñol, C. y Mateos Rusillo, S. M. 2003. «El peligroso éxito de los centros de interpretación. Un amenaza para la interpretación del patrimonio en España». *Boletín de Interpretación* 8: 7-9. [Disponible en <http://www.interpretacióndelpatrimonio.com/boletín/index.php/boletín/article/view/100/100>]
- Martínez Martínez, S. V.; Lucena de Melo, A. 2009. «Centro de interpretación de arte rupestre «Casa de Cristo» de Murcia». *El arte rupestre del arco Mediterráneo de la Península Ibérica*, pp. 229-232. Valencia.
- Medina, A.J., Martínez, F.J., Hernández, E., López, M., San Nicolás, M., 2012. «Las pinturas rupestres del Abrigo Riquelme. Jumilla, Murcia». *Monografías CEPAR*, 2. Murcia, 2012. 174 p.
- Parkin, I. 2004. «La planificación es esencial para una interpretación de calidad». *Boletín de Interpretación* 10: 21-23, 2004. Disponible en <http://www.interpretacióndelpatrimonio.com/boletín/index.php/boletín/article/view/137/137>.
- Rey García, J. M. 2012. «La difusión en los nuevos espacios de representación al público del arte rupestre prehistórico». *Jornadas técnicas para la gestión del arte rupestre, Patrimonio Mundial* (Alquénzar, 2012): 211-223.
- Serantes Pazos, A. 2014. «Centro de Interpretación... ¿y tu de quien eres?». *Boletín de Interpretación* 30: 20-24. Disponible en <http://www.interpretacióndelpatrimonio.com/boletín/index.php/boletín/article/view/321/321>
- Viñas, R.; Vericat, A. y Mor, J. 2012. «Els centres d'interpretació de l'art rupestre de Catalunya (CIAR). Divulgar el patrimoni mundial». *Podall* núm. 2: 26-55, Montblanc.

Notes

[*] El text, traduït al català, ha estat elaborat a partir d'un article anterior (Mateu Saura, 2016) ja que a Catalunya hi ha Centres d'Interpretació d'Art Rupestre amb problemes molt similars.

- 1.- Doctor en Prehistòria i Arqueologia, C/Amistad, 21 - 2º B. El Palmar – Múrcia; e-mail mateosaura@regmurcia.com
- 2.- «Estancadas las obras del Centro de Interpretación del Cogul». *La Mañana* (04/04/2011); «Conjunto rupestre de La Roca dels Moros» Disponible en <http://www.mac.cat/esl/Yacimientos/Conjunto-rupestre-de-La-Roca-dels-Moros>; «Vecinos voluntarios del Cogul para reabrir sus pinturas rupestres» Disponible en <http://www.lavanguardia.com/local/lleida/20121113/54354425667/vecinos-voluntarios-cogul-reabren-pinturas-rupestres.html>
- 3.- «El consistorio no puede asumir la apertura del Museo Paleontológico». *Diario La Verdad* (07/08/2016). Disponible en <http://www.laverdad.es/murcia/torrepacheco/201608/07/consistorio-puede-asumir-apertura-20160807004352-v.html>.
- 4.- <http://www.turismoextremadura.com/viajar/turismo/es/explora/Centro-de-Interpretacion-de-la-Pintura-Rupestre/> (Data de consulta el 16/09/2016).
- 5.- Després de la seva inauguració, el Centre d'Art Rupestre va quedar adscrit al «Sistema Regional de Museos» depenent de la «Dirección General de Cultura de la CARM».
- 6.- «A vueltas con el Centro de Arte Rupestre de Moratalla», en <http://miguelangelmateosaura.blogspot.com.es/2013/03/a-vueltas-con-el-centro-de-arte.html>
- 7.- Així es recull en els fulletons de promoció editats des del 2007 i fins i tot a la pàgina web del centre: <http://www.museosdemurcia.com/museos/museos.inicio?museo=centro-de-interpretaci%F3n-de-arte-rupestre-de-moratalla&id=7>
- 8.- Es tracta de la monografia publicada el 2009 sobre el conjunt del Milano de Mula, en la qual es recullen els treballs desenvolupats el 1985. Després de 24 anys, la major part dels estudis ja hauran estat publicats en fòrums molt diversos. L'edició d'aquesta monografia, i d'una altra posterior sobre el Abrigo del Riquelme de Jumilla, podria transmetre la falsa idea que el centre desenvolupava un programa d'investigació sistemàtic, cosa que no s'ajusta a la realitat. Medina, A. J. *et al.*, «Les pintures rupestres de l'Abric Riquelme. Jumilla, Múrcia». Monografías CEPAR, 2. Murcia, 2012. Pàg.16.
- 9.- Contrasta l'escàs nombre d'activitats desenvolupades pel Centre d'Art Rupestre si les comparem amb les promogudes i realitzades des del mateix Ajuntament de Moratalla durant el període 2005-2015. Vegeu Mateu Saura, M. A. «Estrategias para la difusión y puesta en valor del arte prehistórico. Actuaciones en Moratalla (2005-2015)». *Cuadernos de Arte Prehistórico*, 1, 38-63, Santiago de Chile, 2016. Disponible en <http://www.cuadernosdearteprehistorico.com/vol-1-num-1-ene-jun-2016/3-oficial-articulo-dos-dr.-miguel-angel-mateo-saura-2016.pdf>
- 10.- Serveixin com a referència els centres d'interpretació d'art rupestre d'Ariño (Terol) i de Colungo (Osca). En aquest últim, per exemple, les tarifes van des dels 2 € per la sola visita al Centre fins als 6,40 € de la visita a dos jaciments o els 5,30 € de la visita a un jaciment i al mateix Centre d'Interpretació. A més, existeixen bonificacions per a diversos col·lectius (14-18 anys, jubilats, estudiants, etc.), i fins i tot la gratuïtat per a menors de 13 anys.
- 11.- En aquest context, ressenyem les dades que coneixem del Centre d'Art Rupestre de Moratalla, extrapolables a altres centres. Durant els dos primers anys de funcionament del Centre, únic període del qual tenim estadístiques publicades, l'afluència de visitants va ser de 6.265 el 2007 i de 4.795 en 2008. Si consideréssim que s'hagués realitzat el pagament d'una tarifa reduïda de tot just de 2,50 € per persona, en aquest període de temps el Centre hauria tingut uns ingressos de 27.650 €. (Martínez Martínez, S. V. i Lucena de Melo, A., 2009).
- 12.- Aquest hauria d'ajustar-se al Projecte Educatiu del Centre. Pensem que les directrius no han d'estar subjectes a l'eventualitat de la persona o empresa que realitzi l'«explotació» del Centre.